

gelen Sadaka'nın eşine üzüntülerini bildir-di. Sadaka'nın cenazesi Meşhedülhüseyin'-de defnedildi (İbnü'l-Cevzî, IX, 159). İbnü'l-Hâzin, Sadaka'nın öldürülmesine çok üzülmüş ve bu üzüntüsünü bir mersiye ile dile getirmiştir (*Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye*, s. 56). İbnü'l-Hebbâriyye *Kitâbü's-Şâdiḥ ve'l-bâḡum* adlı manzum eserini onun adına kaleme almıştır (İbn Hallikân, II, 490). "Melikü'l-Arab" ve "emîrü'l-Arab" unvanlarıyla anılan Sadaka b. Mansûr Şîi mezhebine mensuptu. Doğru sözlü, güvenilir, cömert, vefakâr, hayır sever ve adaletli bir insandı. Binlerce ciltlik bir kütüphanesi olduğu belirtilmektedir. Ancak bu hasletleri yanında onun dinî kuralları pek dikkate almadığı ve ashabın aleyhinde konuştuğu kaydedilmektedir (İbnü'l-Kalânîsî, s. 256; İbnü'l-Cevzî, IX, 159; İbnü'l-Esrî, X, 448-449).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Zekkâr), s. 238, 255-256; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 124, 142-143, 156, 159; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), I, 149-150, 154; II, 417; *Ahbârü'd-devleti's-Selcûkiyye* (Lugal), s. 55-56; İbnü'l-Esrî, *el-Kâmil*, bk. İndeks; Bûndârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 103, 235; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/1, s. 18, 24-26, 47, 126, 140; İbn Hallikân, *Ve-feyât*, II, 490-491; Ebû'l-Fidâ, *el-Muḥtaşar fi ahbârî'l-beşer*, Beyrut 1960, II, 109, 139, 141; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 49, 51-52, 92, 138, 140, 193; C. E. Bosworth, "The Political and Dynastic History of Iranian World", *CHIr*, V, 108, 110, 121, 240-241, 445-446; Abdülkerim Özaydın, *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi* (498-511/1105-1118), Ankara 1990, s. 16, 25-27, 31, 35-36, 41-53, 60, 93, 103; a.mlf., *Sultan Berkıyruk Devri Selçuklu Tarihi* (485-498/1092-1104), İstanbul 2001, bk. İndeks; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1992, III, 253; K. V. Zetterstéen, "Mezyediler", *IA*, VIII, 208-209; a.mlf., "Sadaka", a.e., X, 24-25; Abdülkerim Özaydın, "Mezyediler", *DA*, XXIX, 550-551.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

SADÂKAT

(bk. SİDK).

SADÂRET

(صدارت)

Osmanlı merkezî idaresinde sadrazamlık makamını ifade eden terim (bk. SADRAZAM).

SADÂYÎ

(bk. DERVİŞ SADÂYÎ).

SA'DEDDİN el-CEBÂVÎ

(سعد الدين الجبائي)

Ebü'l-Fütûh Sa'düddin Muhammed
b. Yûnus b. Abdillâh
eş-Şeybî (eş-Şeybânî) el-Cebâvî
(ö. 575/1180)

Sa'diyye tarikatının kurucusu.

460 yılının Receb ayında (Mayıs 1068) Mekke'de doğdu. Soyu baba tarafından İdrîsîler hânedanının kurucusu Hz. Hasan'ın torunlarından I. İdrîs'e, anne tarafından Kâbe'nin hizmetini gören Şeybîler vasıtasıyla Hz. Hüseyin'e ulaşır. Dedelerinden biri olan Şeybân'a nisbetle Şeybânî, tekkesini kurup faaliyet gösterdiği Şam'ın Cebâ köyüne izâfetle Cebâvî nisbeleriyle bilinir. Türkçe'de ve bazı Batı dillerinde Cebâvî nisbesi daha çok Cibâvî şeklinde kullanılır. Kaynaklarda Sa'deddin el-Cebâvî'nin doğum ve ölüm tarihleriyle ilgili birbirinden farklı kayıtlar vardır. Onun hayatını ve menkıbelerini anlatan en erken kaynaklardan, Halep Sa'dî Zâviyesi şeyhi Zeynüddin Ömer el-Halebî'nin (ö. 946/1539-40) kaleme aldığı *el-Ömeriyye fi'r-red 'ani's-sâdâtî's-Sa'diyye* adlı eserinde ve bu eserin genişletilmesi ya da hulâsası şeklinde telif edilen eserlerde doğum tarihi 460 (1068), vefat tarihi 575 (1180) olarak kaydedilir ve 115 yıl yaşadığı belirtilir. Ziyâeddin Ahmed b. Muhammed el-Veterî'nin *Ravzatü'n-nâzırîn* adlı eseriyle bu esere dayanan eserlerde ise ölüm tarihi 621 (1224) diye verilmektedir. Bursa Sa'diyye Dergâhı şeyhi İsmâil Hakkı Erzurûmî doğumu için 460, vefatı için 575 yıllarını kabul ederken (*Ter-cüme-i Evrâd-ı Sa'diyye*, s. 4) Hüseyin Vassâf'ın görüştüğü Sa'diyye şeyhi Ali Fakrî Efendi doğumu için 507 (1113), ölümü için 621 (1224) tarihlerini doğru kabul etmektedir (*Sefîne*, I, 423). Son dönem müelliflerinden Mehmed Sâmî ile Hocazâde Ahmed Hilmi doğumunu 593 (1197), vefatını 700 (1300-1301) olarak verirler ve şeyhin 107 yıl yaşadığını belirtirler (*Esmâr-ı Esrâr*, s. 10; *Hadîkatü'l-evliyâ*, s. 47, 49). Harîrîzâde de ölümü için 700 tarihini zikretmiş (*Tibyân*, II, vr. 132^b), Nebhânî ise tarih belirtmeksizin Muhibbî'den naklen VIII. yüzyılda yaşadığını söylemiştir (*Câmî'u kerâmâtî'l-evliyâ*, II, 91). J. Mouradgea d'Ohsson (*Tableau général*, IV, 623) ve J. Spencer Trimingham gibi Batılı yazarlar şeyhin 736'da (1335) vefat ettiğini ileri sürmüşlerdir (*The Sufi Orders in Islam*, s. 73). Sa'diyye tarikatı üzerine ciddi bir çalışma yapan Muhammed Gâzî Hüseyin Âgâ, bir-

çok veriye dayanarak 460-575 tarihlerinin diğerlerinden daha doğru olduğu sonucuna varmıştır (*et-Tarîkatü's-Sa'diyye*, I, 189-193).

Zekâsı ve güzel sesiyle dikkatleri çeken Sa'deddin el-Cebâvî ilk eğitimini başta babası olmak üzere Mekke'deki âlimlerden aldı. Yedi yaşlarında iken Kur'an-ı Kerim'i ezberledikten sonra tefsir, hadis ve Şâfiî fıkhi okudu. Aynı zamanda şeyh olan babasının yanında tasavvuf eğitimini sürdürdü. İlmîni daha da ilerletmek için Yemen, Mısır, Mağrib, Şam, Kudüs ve Irak'a seyahatlerde bulundu. Bu sırada birçok âlimden faydalanmasının yanı sıra Ehl-i beyt kabirlerini ve evliya türbelerini ziyaret etti. Oğlu Şemseddin Muhammed el-Envâr tarafından onun bu seyahatleriyle ilgili biri gittiği yerlere, diğeri görüştüğü âlimler ve derlediği bilgilere mahsus olmak üzere iki kitap hazırlandığı belirtilmektedir (a.g.e., I, 221).

Ata binmede ve atıcılıkta mahir olduğu belirtilen Sa'deddin el-Cebâvî'nin Haçlı saldırılarına karşı koymak için kardeşleri Müeyyidüddin Şeybân, Abdullah Mezîd, Abdullah Yûnus el-Asgar, Muhammed Saîd, Ebû'l-Hilâl Muhammed ve bir grup atıyla birlikte Mekke'den Dimaşk'a gitmesi hayatının ikinci devresini oluşturur. Fransızlar'ın Dimaşk'a yaptıkları saldırının 497 (1104) yılında geri püskürtüldüğü bilindiğine göre (İbn Kesîr, I, 163) Sa'deddin bu sırada otuz beş yaşlarında olmalıdır. Kaynakların hemen tamamı, Sa'deddin el-Cebâvî'nin tarikat faaliyetlerine başlamadan önce Şam bölgesinde yol kesen haydutların arasına karıştığundan, buna çok üzülen babasının Allah'a dua edip oğlunu bu kötü durumdan kurtarmasını ya da canını almasını talep etmesi üzerine Hz. Peygamber'in bazı ashabıyla birlikte Sa'deddin'e görünerek onu uyarmasıyla tövbe edip Allah'a yöneldiğinden söz etmektedir. Kaynaklarda bazı farklılıklarla yer alan bu olaya göre bir gece Resûl-i Ekrem Sa'deddin'e görünüp Hadîd süresinin 16. âyeti olan, "İman edenlerin Allah'ı anma ve Hak olarak inen Kur'an'a karşı kalplerinin saygıyla yumuşama zamanı gelmedi mi?" meâlindeki âyeti okuyunca vecde gelip bayılmış, ashaptan birinin göğsüne vurarak söylediği, "Allah'a tövbe et" sözüyle kendine gelmiş, bu sırada Hz. Peygamber kendisine zikir telkin edip hırka giydirmiş, ardından Hz. Ali'nin cebinden çıkartıp Resûl-i Ekrem'e sunduğu, Resûl-i Ekrem'in de kendisine ikram ettiği üç hurmayı yiyince her tarafı nurla dolmuştur.

Muhammed Gâzî, bizzat görüştüğü Sa'diyye şeyhlerinin elindeki bilgi ve belgele-ri değerlendirerek hazırladığı çalışmasını Sa'deddin el-Cebâvî'nin yol kesen haydutları terbiye ve irşad maksadıyla aralarına katıldığını, daha sonra Şeyh dağı diye anılacak olan Haramun dağına yerleşip onları yönettiğini belirtmektedir. Muhammed Gâzî'ye göre Sa'deddin'in haydutlarla ilk karşılaşması, süvari birliğiyle Mekke'den Dimaşk'a giderken Cevlân bölgesinde yollarının kesilmesi üzerine olmuş, Sa'deddin yanındakilerle birlikte haydutları bastırmayı başarmış, ele geçirdiği liderlerinin canını bağışladığı takdirde liderliği kendisine bırakacağını söylemesi üzerine onların başına geçmiştir. Bu dönemde haydutların zorla aldıkları malları sahiplerine iade ettirmesiyle ün kazanmış, bu sebeple "râi'n-nâmûs" (namus bekçisi) lakabını almıştır (*et-Tarîkatü's-Sa'diyye*, I, 222-225).

Sa'deddin el-Cebâvî, Hz. Peygamber tarafından uyarıldıktan sonra Mekke'ye babasının yanına gitti ve tasavvufi eğitimini tamamlayarak icâzet aldı. Ardından Dimaşk'a 60 km. mesafedeki Akkâ güzergâhında bulunan Cebâ bölgesinde tekkesini kurdu ve irşad faaliyetine başladı. O döneme kadar küçük ve metrûk bir yerleşim yeri olan Cebâ, bundan sonra hem ilim ve mârifet makamı hem de Haçlılar'la savaşta müslümanların merkezi haline geldi. Şeyh Sa'deddin'in Haçlılar'la fiili savaşa katıldığına dair kaynaklarda bir kayıt bulunmamakla birlikte asker temini ve onların savaşa teşvik edilmesi için çalıştığı belirtilmektedir. Bu çalışmaları sebebiyle "el-imâmü'l-mücâhid" lakabıyla anıldı. Sa'deddin el-Cebâvî ile birlikte Dimaşk'a gelen kardeşlerinden Şeyh Müeyyidüddin Şeybân tekkesini Cevlân'da, Şeyh Ebû Hilâl Muhammed Kâsimiye'de, Şeyh Muhammed Saîd Mardin'de, Şeyh Abdullah Yûnus Dimaşk'ın güneyindeki Buhsa'da kurdu. Abdullah Yûnus'un tekkesinde asker için ilâç imal edildiği kaydedilmektedir.

Dimaşk'a yerleştikten sonra Irak, Kudüs ve Hindistan'a seyahatler yapan Sa'deddin el-Cebâvî'nin bu yolculukları esnasında meydana gelen birçok kerameti Şemseddin Muhammed'in *er-Risâletü'l-Muhammediyye fi'r-reddi 'ani's-sâdâtî's-Sa'diyye* ve Ebû't-Tayyib el-Gazzî'nin *en-Nefhatü'r-rabbâniyye fi't-tarîkatî's-Sa'diyye* adlı eserlerinde nakledilmektedir. Sa'diyye kaynaklarında Sa'deddin el-Cebâvî'nin aynı dönemde Bağdat'ta yaşayan Abdülkâdir-i Geylânî ve Kûfe, Vâsıt, Basra arasındaki Batâih bölgesinde yaşayan Ahmed er-Rifâî ile karşılıklı kerametlerinden söz

edilmekle birlikte yüzyüze görüştüklerine dair herhangi bir bilgi verilmemektedir. Bazı Rifâî kaynakları Cebâvî'nin, babasının yanı sıra Ahmed er-Rifâî'den veya onun halifesinden hilâfet aldığını belirtmiş ve Sa'diyye'nin Rifâiyye'nin bir kolu olduğunu ileri sürmüştür.

Sa'deddin el-Cebâvî'nin tarikat silsilesi biri vehbî, diğeri kesbî olmak üzere iki koldan Hz. Peygamber'e ulaşır. Babası Şeyh Yûnus eş-Şeybî vasıtasıyla gelen Şeybâniyye silsilesi kesbî, Resûl-i Ekrem'in kendisini uyardığı sırada zikir telkin ederek hırka giydirmesi vehbî silsile olarak kabul edilmektedir. Babası vasıtayla gelen silsile Ebû Bekir en-Nessâc, Ebû'l-Kâsım el-Cürcânî, Ebû Osman el-Mağribî, Ebû Ali el-Kâtib, Ebû Ali er-Rûzbârî, Cüneyd-i Bağdâdî, Serî es-Sakatî, Ma'rûf-i Kerhî, Ali er-Rızâ, Mûsâ el-Kâzım, Ca'fer es-Sâdık, Muhammed el-Bâkır, Ali Zeynelâbidîn, Hüseyin b. Ali, Ali b. Ebû Tâlib, Hz. Muhammed şeklindedir. Bu silsilenin dışında birkaç silsile daha kaydedilmekteyse de bunların güvenirilir olmadığı vurgulanmıştır (*a.g.e.*, I, 179-182, 191).

Sa'deddin el-Cebâvî'nin başta akıl hastaları olmak üzere pek çok hastayı tedavi ettiği, öte yandan vahşi ve zehirli hayvanlar üzerinde tasarrufta bulunmak gibi kerametleri olduğu rivayet edilmektedir. Bu tür uygulamalar Sa'diyye tarikatında bir gelenek halinde varlığını sürdürmüştür. 29 Zilhicce 575 (26 Mayıs 1180) tarihinde vefat eden Sa'deddin el-Cebâvî, Cebâ'daki zâviyesine defnedildi. Cebâvî'nin dokuzu erkek, dördü kız olmak üzere on üç çocuğu olmuştur. Bunlardan Şemseddin Muhammed el-Envâr, Mısır'da medfun Şeyh Yûnus, Ebû'l-Vefâ İbrâhîm, Celâleddin Ahmed, Fahreddin Ahmed, Burhâneddin Osman, Şeyh İsmâîl, Ali el-Ekhel kendisinden sonra tarikatını yaymıştır.

Eserleri. Muhammed Gâzî, Sa'diyye şeyhlerinden duyduğu ve çeşitli beyitlerde adları geçen Sa'deddin el-Cebâvî'ye ait eserlerin listesini kaydetmiştir. Çoğu günlük virdleri içeren bu eserler şunlardır: 1. *Kitâbü'l-Fütûh*. Cebâvî'nin en meşhur eseri olduğu belirtilen bu iki ciltlik kitabın şu ana kadar nüshasına rastlanmamıştır. 2. *el-Virdü'l-kebîr*. *Evrâdü'l-Kuṭbi's-Sa'diddin el-Cebâvî eş-Şeybânî* (Dimaşk 1883, 1922) ve *Vazîfetü's-Sa'diyye* (Humus 1974, 1999) adıyla basılmıştır. 3. *Mecmû'atü'ş-şâ'id ve manzûmât fi't-tevhîd ve't-tazarrû' ve medhi'r-Resûli'l-a'zam*. Eserde Hz. Peygamber ve hakikat-i Muhammediyye methedilmekte, Kâbe'ye kavuşma arzusu dile getirilmekte-

dir. 4. *Şıyağu şalavât 'ale'n-nebiyyi'l-kerîm*. 5. *Kitâbü'l-Havâtıf*. 6. *Kitâbü'l-Aḥbâr*. 7. *Kitâbü'l-Veḳâif* (son üç kitabın varlığı Humuslu Sa'dî şeyhi Abdülvekil Durûbî [ö. 1993] tarafından bildirilmiştir). Çeşitli vird ve hiziplerden ibaret olan diğer eserleri de şunlardır: *el-Virdü'l-evsaṭ* (*el-Virdü's-şagîr*), *el-Virdü'l-müşelleş* (*el-Virdü'l-müsebbâ'*, *el-Virdü'l-fezâ'*), *el-Virdü'r-râ'id el-müsemmâ bi-hizbi'l-fütûhât*, *el-Virdü'l-müsemmâ bi-hizbi's-şafâ'*, *el-Virdü'l-müsemmâ bi-hizbi'l-envâr ve't-tahsîn*, *Virdü'l-kuṭbi'l-müsemmâ bi-hizbi'l-âyât li-kesri'l-a'dâ'* ve *du'â'ih*, *Virdü'l-galebeti'l-müsemmâ bi-hizbi'âyâtî'l-feth*; *Du'â'ü ismihi te'âlâ er-raḥmân*; *Mecmû'atü evrâdî'l-leyâlî ve'l-eyyâm* (bk. *et-Tarîkatü's-Sa'diyye*, I, 249-250).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kesir, *el-Bidâye*, I, 163; Şemseddin Muhammed, *er-Risâletü'l-Muhammediyye fi'r-reddi 'ani's-sâdâtî's-Sa'diyye*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin, nr. 158, tür.yer.; Ahmed b. Muhammed el-Veterî, *Ravzatü'n-nâzîrin ve ḥulâşatü menâkıbi's-şâlihîn*, Kahire 1306, s. 34-35; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, I, 174-175; Ebû't-Tayyib el-Gazzî, *en-Nefhatü'r-rabbâniyye*, Süleymaniye Ktp., H. Hayri - H. Abdî, nr. 145, vr. 3^b; Muhibbî, *Ḥulâşatü'l-eser*, I, 34-35; Hasan Receb es-Sekkâ, *er-Ravzatü'l-behiyye fîmâ yete'allaku bi't-tarîkatî's-Sa'diyye*, [baskı yeri ve tarihi yok], s. 3-18; D'Ohsson, *Tableau général*, IV, 623; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 129^a-138^a; Mehmed Sâmî, *Esmâr-i Esrâr*, İstanbul 1316, s. 9-10; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Hadîkatü'l-evliyâ*, İstanbul 1318, s. 47-49; İsmâîl Hakkı Erzurûmî, *Tercüme-i Evrâd-ı Sa'diyye*, İstanbul 1338, s. 3-6; Hüseyin Vassâf, *Sefîne* (haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz), İstanbul 2006, I, 421-427; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 84-85; J. S. Trimmingham, *The Sufi Orders in Islam*, London 1973, s. 73; Yûsuf b. İsmâîl en-Nebhânî, *Câmi'ü kerâmâtî'l-evliyâ*, Kahire 1984, II, 90-91; M. Gâzî Hüseyin Âgâ, *et-Tarîkatü's-Sa'diyye fî bilâdî's-Şâmiyye*, Dimaşk 1424/2003, I, tür.yer.; David Samuel Margoliouth, "Sa'diyye", *IA*, X, 44-46; Barbara von Schlegell, "Sa'diyya", *El²* (İng.), VIII, 728-732.

HÜR MAHMET YÜCER

ŞÂDEDDİN EFENDİ, Hoca

(bk. HOCA ŞÂDEDDİN EFENDİ).

ŞÂDEDDİN EFENDİ, Mehmed (1798-1866)

Osmanlı şeyhülislâmı.

İstanbul'da doğdu. XVI. yüzyılın tanınmış tarihçisi, padişah hoca ve şeyhülislâmı Hoca Şâdeddin Efendi'nin soyundan gelir. Müderris Abdülhamid Efendi'nin öğ-